

rın ortasından itibaren bu sayı artmaya başladı. Memleketin dört bir yanına çeşitli mektepler açıldı ve buralarda Avrupaî usul ve programlar uygulandı. 1816'da hendese mektebi, 1827'de tıbbiye, 1834'te mühendishâne kuruldu. Bunların yanında tıp, ziraat, sanat, dil vb. hususlarla ilgili çeşitli mektepler açıldı. 1837'de Maarif Vekâleti kuruldu. 1820 yılında ilk matbaa Bulak'ta açıldı. Öncelikli olarak yeni okullar için gerekli kitapların ve daha sonra Arapça, Türkçe ve bir miktar da Farsça klasik eserin basımı burada gerçekleştirildi. 1828'de *Vekâyi-i Mısır* adlı resmî bir gazete Arapça ve Türkçe olarak yayımlanmaya başlandı. Ekilebilir toprak sahalarını arttırmak için sulama sistemini islah ve genişletme çalışmalarına öncelik verildi. Nil taşkınlarının verdiği zararları önlemek amacıyla birçok sed inşa edildi. Bu kanalların en önemlisi 1820 yılında açılan ve padişahın adını taşıyan Mahmûdiye kanalıdır.

Mehmed Ali'nin gerçekleştirmeye çalıştığı toprak politikasının temelini, oluşturmak istediği merkezî otorite ve yayılcı siyaseti teşkil ediyordu. Paşa, muhalifleri karşısında kendisini emniyette hissetmeye başlar başlamaz iltizam usulünü kaldırdı ve böylece Mısır arazisinin büyük bir kısmını ele geçirdi. 1821 yılına kadar Aşağı ve Yukarı Mısır'daki ekilebilir arazinin tamamını kayda geçirdi ve vergilendirdi. Vakıf arazilerini zaruri masrafları üzere devletleştirdi. Böylece Mısır'ın hemen hemen bütün arazisi devletin malı oldu. Bir müddet sonra eşrafa, sivil ve askerî yüksek rütbeli görevlilere "ib'adiyat" adı altında büyük topraklar verdiği gibi ailesinin ve maiyetinin önde gelenlerine çiftlik adı altında daha büyük araziler tahsis etti. Bu şahıslar vergiden muaf olmakla birlikte, arazileri işletmekle mükelleftiler. Takip edilen bu politika dahilinde Mehmed Ali'nin iktidarı döneminde ekilebilir arazi sahası iki misline çıkmıştı.

Hububata paralel olarak pamuk ziraatında da ciddi mesafeler katedildi. Pamuk cinsi islah edildi ve Mısır pamuk üretiminde önde gelen ülkelerden biri oldu. Fakat ağır vergiler ve tekel usulünden dolayı mahsulün çok ucuza satılması halkı fakirleştirirken idareyi zenginleştiriyordu. Bu usulün ziraat ve ticaretin yanı sıra sanayi için de geçerli olmasıyla küçük sanatların da ciddi bir şekilde etkilenmesi söz konusu olmuştur.

Mehmed Ali, devlet işlerini üyeleri kendisi tarafından tayin edilen ve merkezî yö-

netimi oluşturan divan ve meclisler vasıtasıyla yönetiyordu. Askerî, ticarî, hâricî vb. çeşitli işleri deruhte etmek üzere kurulan bu divanların en önemlisi, devlet işlerinin öncelikli olarak müzakere ve müşavere edildiği Divânü'l-hidvî idi. Bu divanların yanı sıra bazı istişarî yapıda olmak üzere birçok meclis vardı. Bunların başında kanun ve nizamları vasetme ile mükellef olan Meclisü'l-hususî geliyordu. Mehmed Ali, 1813 yılından itibaren taşra idaresinin yeniden organize edilmesi işine girişti; vilâyetlerin sayısını azaltıp merkezî bir yönetimi buralarda hâkim kıldı. 1840 yılında yeni idarî taksimat gereğince Mısır yedi müdürlüğe ayrıldı. Her müdürlük merkezlere, merkezler kısımlara, kısımlar da nahiyelere bölündü.

Eğitim görmemiş olmasına rağmen gerek Mısır'daki gelişmeleri gerekse bu bölgeye yönelik devletlerin politikalarını yakinen takip eden ve kendi iktidarını güçlendirme noktasında politikalar geliştiren paşa, yayılcı politikasına paralel olarak gerçekleştirdiği çeşitli reformlar ve yatırımlarla birlikte ülkede yeni bir yönetim tarzı oluşturdu, kısa sürede ülkenin gelirini ciddi bir şekilde arttırdı. Bununla beraber halkın refah seviyesinde fazla bir değişiklik olmadı.

Mehmed Ali Paşa'nın kültürel olarak takip ettiği çizginin bir Osmanlı çizgisi, konuştuğu dilin Türkçe ve dünyaya bakış açısının tipik bir Osmanlı bakış açısı olması önemlidir ve Mehmed Ali'nin Mısır milliyetçiliğinin öncüsü olarak değerlendirilmesinin yanlış bir yaklaşım olduğu açıktır. Osmanlı Devleti açısından ciddi bir problem teşkil eden Mısır krizinin mimarı olan Mehmed Ali'nin nihai amacı idaresi altındaki bölgelerin siyasî geleceğini garanti altına almaktır. Uzun bir mücadele sonunda bunu başaran Mehmed Ali'nin mevcut politikaları bir bütün olarak ele alındığı ve neticeleri değerlendirildiği zaman kendisinin Mısır tarihinde yeni bir dönemin başlatıcısı olarak kabul edilmesi zarureti ortaya çıkmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ceberti, 'Acâ'ibü'l-âşâr, III-IV, tür.yer.; G. Rosen, *Geschichte der Türkei von dem Siege der Reform im Jahre 1826 bis zum Pariser Tractat vom Jahre 1856*, Leipzig 1866, I, tür.yer.; A. A. Paton, *A History of the Egyptian Revolution from the Period of the Mamlukes to the Death of Mohammed Ali*, London 1870, II, 90-220; W. A. Phillips, "Mehmed Ali", *The Cambridge Modern History*, Cambridge 1907, X, 545-572; F. S. Rodkey, *The Turco-Egyptian Question in the Relations of England, France and Russia, 1832-1841*, Urbana 1925, tür.yer.; Şafik Ghorbal, *The Beginning of the Egyptian Question*

and the Rise of Mehemet Ali, London 1928, tür.yer.; Süleyman Ebû İzzeddin, *İbrâhim Bâşâ fi Süriyâ*, Beyrut 1929, tür.yer.; H. Dodwell, *The Founder of Modern Egypt*, Cambridge 1931, tür.yer.; Asad J. Rustum, *The Royal Archives of Egypt and the Origins of the Egyptian Expedition to Syria: 1831-1841*, Beyrut 1936, tür.yer.; a.mlf., "Syria under Mehmed Ali", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, sy. 41, Chicago 1924-25, s. 34-57; a.mlf., "Syria under Mehmed Ali", a.e., s. 183-191; Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İşyanı: Mısır Meselesi 1831-1841*, Ankara 1945, tür.yer.; a.mlf., "Mehmed Ali Paşa", *İA*, VII, 566-579; Abdurrahman er-Râfî, *Âşru Muhammed 'Alî*, Kahire 1947, tür.yer.; M. Rifaat Bey, *The Awakening of Modern Egypt*, London 1947, tür.yer.; H. A. B. Rivlin, *The Agricultural Policy of Muhammad 'Ali in Egypt*, Massachusetts 1961; Y. Hofman, "The Administration of Syria and Palestine Under Egyptian Rule (1831-1840)", *Studies on Palestine during the Ottoman Period* (ed. M. Maoz), Jerusalem 1975, s. 311-333; Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, *Egypt in the Reign of Muhammad Ali*, Cambridge 1984, tür.yer.; F. R. Hunter, *Egypt under the Khedives, 1805-1875*, Pittsburgh 1984, s. 15-22; P. J. Vatikiotis, *The History of Egypt from Muhammad Ali to Mubarak*, London 1985, s. 49-69; Khaled Fahmy, *All the Pasha's Men Mehmed Ali, His Army and the Making of Modern Egypt*, Cambridge 1997; Atilla Çetin, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Valiliği*, İstanbul 1998; Muhammed H. Kutluoğlu, *The Egyptian Question (1831-1841): The Expansionist Policy of Mehmed Ali Paşa in Syria and Asia Minor and the Reaction of the Sublime Porte*, İstanbul 1998; G. Sinoué, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Son Firavun* (trc. Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul 1999; Ali Fuad, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", *TTEM*, sy. 19/96 (1928), s. 64-147; J. H. Kramers, "Muhammad 'Ali Pasha", *EI* (İng.), VI, 681-684; E. R. Toledano, "Muhammad 'Ali Pasha", *EI* (İng.), VII, 423-431.

MUHAMMET HANEFİ KUTLUOĞLU

KAVÂNİN-İ ÂL-i OSMÂN

(قوانين آل عثمان)

XVII. yüzyıl başlarında defter emini olan Ayn Ali Efendi'nin timar ve zeâmet sistemi, taşra idaresiyle merkez bürokrasisini konu alan eseri (bk. AYN ALİ EFENDİ).

KAVÂİRİ

(القواری)

Ebû Saîd Ubeydullah b. Ömer
b. Meysere el-Kavâirî
(ö. 235/850)

Hadis hâfızı.

151 (768) veya 152'de (769) Basra'da doğdu. "Kavâirî" nisbesiyle anılması cam ve şişe imalâtı veya ticareti yapmasıyla ilgili olup Benî Cüşem'in âzatlısı olduğu

KAVÂRİRİ

için Cüşemî nisbesiyle de zikredilmiştir. Ebû Avâne el-Vâsîti, Hammâd b. Zeyd, Yezîd b. Zürey', Hüşeym b. Beşîr, Derâverdi ve Süfyân b. Uyeyne gibi muhaddislerden rivayette bulundu. Buhârî, Müslim, Ebû Zür'a er-Râzî, Bakî b. Mahled, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ebû Hâtim er-Râzî gibi âlimler de onun talebeleri arasında yer aldı. İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel kendisinden hadis yazdı. Bağdat'ta yaşayan Kavârîrî'nin rivayet ettiği hadislerden biri (İbn Hacer'e göre ise beşi) *Şahîh-i Buḥârî*'de, kırkı *Şahîh-i Müslim*'de, kırk yedisi *Sünenü Ebî Dâvûd*'da, altısı da *Sünenü'n-Nesâ'î*'de yer almıştır. İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Ebû'l-Hasan el-İclî, Sâlih Cezere, Nesâî ve İbn Kâni' onu "sika" olarak nitelendirmiş, Ebû Hâtim er-Râzî ile bir başka değerlendirmesinde Yahyâ b. Maîn ve Sâlih Cezere "sadûk" olduğunu söylemişlerdir. Kavârîrî'nin Bağdat ve Basra'nın en tanınmış muhaddisi olduğu, bu iki şehirde rivayet edilen hadisleri en iyi onun bildiği ileri sürülmüş, rivayetleri arasında âlî isnadla gelenlerin bulunduğu belirtilmiş, Sa'leb kendisinden yüz bin hadis işittiğini söylemiştir. Kavârîrî 12 veya 13 Zilhicce 235'te (27 veya 28 Haziran 850) Bağdat'ta vefat etti, Askerülmehdî'de (Rusâfe) defnedildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 395-396; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 350; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, X, 320-323; a.mlf., *es-Sâbiḳ ve'l-lâhiḳ* (nşr. Muhammed b. Matar ez-Zehrâni), Riyad 1402/1982, s. 265; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 279-280; III, 62; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIX, 130-136; İbn Abdülhâdi, *Ulema'ü'l-hadis*, II, 92-93; Zehabi, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 438-439; a.mlf., *A'lâmü'n-nûbelâ*, XI, 442-446; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: Sene 231-240*, s. 264-265; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 40-41.

ZEKERİYA GÜLER

KAVAS

(قواس)

İç güvenlik ve asayişini sağlamak üzere daha çok elçiliklerde görevlendirilen silâhlı muhafız.

Sözlükte **kavs** kökünden fâil olan **kavvâs** "ok yapan ve ok atan kimse, okçu" demektir. Kelime Fransızca'ya **cawas**, Almanca'ya **kawasse** şeklinde geçmiştir (*EP* [İng.], IV, 808). Kâtib Çelebi'ye göre kavas ok atıcıdan ziyade "ok yapan kimse" anlamını taşımaktadır (*Sülemü'l-vüṣûl*, III, 505; Gibb – Bowen, I, 152). Terim olarak "tüfekli asker, silâhlı asker, silâhlı muha-

fız", özellikle yüksek düzeydeki devlet görevlileriyle sefir, konsolos ve mübaşir gibi hariciye yetkililerinin maiyet ve hizmetlerinde, daha çok elçilik ve konsolosluklarda, bunun yanında, banka ve patrikhâne gibi resmî dairelerde görevli, özel elbisesi olan "yasakçı, polis-asker (inzibat askeri)" ve "koruma görevlisi" anlamlarını ifade eder. Kaynaklarda, "Solaklar tâifesi ki pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin kavvaslarıdır" şeklinde solakları ifade etmek üzere de kullanılmıştır (*Kitâbü Mesâlihi'l-müslimin*, s. 98). Kavaslar için muhafızlık görevleri dolayısıyla **yasakçı**, harbe taşımaları sebebiyle **harbeci**, ellerinde gümüş değnek bulundurmaları dolayısıyla **değnekçi**, bazan da **çavuş** tabirinin kullanıldığı görülmektedir.

Kavasların başında bulunan kimseye kavasbaşı adı verilir. Başlangıçta vezir, serasker, paşa ve kadıların dairelerinde ve maiyetlerinde sayıları dört ile altı arasında değişen, paşaların yanında yaver, emîr subayı olarak bulunan, bunlara hizmetkârlık ve uşaklık eden, önlerinde ok atan, ateşli silâhların icadından önce ok, yay ve ok takımı, daha sonraları silâh taşıyan kavaslar bulunmaktaydı. Vezir dairelerinde bulunan kavasların sayısı zamanla artmıştır (Mustafa Nûri Paşa, III, 82). Kavaslar sonraları daha ziyade sıradan ulaklar olarak da istihdam edilmiştir.

Kavas terimi önce Dîvân-ı Hümâyun'da, çavuşbaşının yönetimi altındaki çavuşların bir alt seviyesindeki silâhlı kişiler için kullanılmıştır. Esas itibarıyla Bâbiâli çavuşbaşılık teşkilâtı personelinin ve muhzirbaşına bağlı bulunan Bâbiâli kavaslarının Paşakapısı veya Bâbiâli'nin ayrı olan harem kısmında, muhzir ve yoldaşlarının yerlerinden sonra kendilerine ait odaları vardı (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 266). Bunların seraskerlik maiyetinde de koğuşları mevcuttu (BA, *İrade-Dahiliye*, nr. 7173). Kavasların çavuşbaşının görevleri çerçevesinde muhtelif hizmetlerde bulunduğu görülmektedir. Polis teşkilâtının ilk nüvesini teşkil eden Bâbiâli kavasları yeniçeriliğin ilgası üzerine bir ara geçici olarak sefârethânelerde de görevlendirilmiştir. Bâbiâli kavaslarının sadâretin bir birimi olan teşrifat kaleminde de görev yaptıkları bilinmektedir. Kavas teşkilâtının II. Mahmud zamanında kurulan özel polis biriminde önemli bir yeri olmuş, bu dönemde yeniçeri ve bostancı ocakları kaldırılıp Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye teşkil edilirken bu çerçevede ilga olunan muhzir ağalığında

ağanın maiyetinde, "harbeci" adı verilen, suçluların tevkif ve hapsiyle görevli, özel elbiseleri, bellerinde asılı birer baltaları, ellerinde harbeleri olan kimselerin unvanı kavasa dönüştürülmüş, ayrıca İstanbul'daki bir karargâhta 150 kavas ve 500 seymenden oluşan özel bir polis birimi oluşturulmuştur (J. Shaw – K. Shaw, II, 76). İstanbul'da bulunan bu kavasların ellerinde gümüş değnek bulunurdu.

Osmanlılar'da ne zaman kurulduğu açık bir şekilde bilinmemekle birlikte önceleri yasakçı, değnekçi, harbeci ve kavas, 1826'dan itibaren daha çok kavas, bazan da çavuş adıyla anılan bu teşkilâtın yeniçeri teşkilâtıyla birlikte mevcut olduğu tahmin edilebilir. Kavas teşkilâtı, Osmanlı Devleti ve kapitülasyon rejimiyle ilgili bir eserde "agents de police ou cawas" ifadesiyle polis teşkilâtı olarak takdim edilmektedir (Rausas, s. 29). Osmanlı idarî literatüründe bu terim daha çok elçi, konsolos, konsolos vekili ve konsolos memuru gibi yabancı devlet temsilci ve temsilcilikleri hizmetinde bulunan özel polisleri ifade etmektedir. Osmanlı ülkesindeki elçi ve konsolosların her birinin birer çavuşu ile bir veya daha çok yeniçerisi bulunmaktaydı, bunlara yasakçı veya kavas denilmekteydi. Elçilik kavasları 1826 yılına kadar yeniçeriler arasından seçilir ve görevlendirilirdi. Evli yeniçerilerden ailesi kalabalık olanlar sefirlerin maiyetine muhafızlık hizmetiyle verilir, görevlendirilmeleri süresinde odabaşlarına bağlılıkları devam ederdi. Vazifeleri sefirler, konsoloslar ve maiyetleriyle birlikte sefârethâne ve konsoloshâneleri korumak, resmî veya gayri resmî şekilde ikametgâhlarını terkeden diplomatlara ve eşlerine himaye amacıyla refakat etmek, önlerinde gitmek suretiyle onlara yol açmak, ülkeye geldiklerinde karşılamaktan ibaretti. Bâbiâli'de sadrazamı ziyaret eden bir sefirin önünde kılıçlı ve tabancalı bir kavas yürür, ona kalabalıkta yol açar ve yol gösterirdi. Elçiliklerde görevlendirilmiş olan kavaslar yalnız elçiliğin koruması ile değil elçi ve eşinin özel işleriyle de ilgilenmek durumundaydı (Montagu, s. 47, 48).

Fransa'ya verilen 1740 kapitülasyonundan itibaren yabancı diplomatlara kendi kavaslarını seçme yetkisi tanınmıştır. 1740 kapitülasyonunda geçen "Franceviiyü'l-asl olan Françe kavasları" tabirinden, elçilik ve konsolosluklara istedikleri yeniçerileri seçebilme yetkisi yanında Osmanlı tebaası dışında kavas istihdam etme imkânının da sağlandığı, bu suretle